

O'ZBEK VA INGLIZ POSTMODERN NASRIDA MUALLIF ONGI VA USLUBIY INNOVATSIYALAR

Ashiraliyeva Mamura Faxriddinovna

O'zbekiston -Finlandiya pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda postmodern ingliz va o'zbek yozuvidagi mualliflik ongining xususiyatlari va stilistik yutuqlari ko'rib chiqiladi. U postmodern yozuvchilarning intertekstuallikni qanday sinab ko'rishini, an'anaviy rivoyat ramkalarini buzishini va haqiqat va fantastika o'rtasidagi chegaralarni yo'q qilishni o'rganadi. Ikkala adabiy an'ana mualliflarining tarixiy, madaniy va shaxsiy ongni etkazish uchun kinoya, metafiksatsion troplar va eksperimental shakllardan foydalanish usullariga alohida e'tibor qaratilgan. Tadqiqotda, shuningdek, o'zbek va ingliz adabiyotining uslubiy va tematik yutuqlariga jahon postmodern tendentsiyalari qanday ta'sir ko'rsatayotgani alohida ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Global postmodernizm, o'zbek va ingliz adabiyoti, postmodern yozuv, mualliflik ongi, stilistik innovatsiyalar.

Kirish

20-asrning ikkinchi yarmida jahon adabiyotida postmodernistik g'oyalar ta'sirida jiddiy o'zgarishlar ro'y berdi. Ushbu harakat an'anaviy modernizm va klassik hikoya an'alariga javoban yangi stilistik yondashuvlar va mualliflik ifodasining yangi usullarini joriy etdi. Parchalangan hikoya tuzilmalari, matnlararo havolalar, metafiksatsion taktikalar va haqiqat va fantastika o'rtasidagi to'siqlarni ataylab yo'q qilish postmodern adabiyotining o'ziga xos xususiyatidir. Bu xalqaro adabiy yo'nalishlar postmodern ingliz va o'zbek yozuvlarida o'z aksini topib, ularni o'ziga xos falsafiy, tarixiy va madaniy sharoitlariga moslashtiradi. Mualliflik ongi g'oyasi yoki yozuvchining yozish orqali o'z muhitini qanday ko'rishi, tasvirlashi va so'rashi bu kontekstda alohida ahamiyatga ega. Postmodern mualliflar o'quvchi va adabiy an'ananing o'zi bilan doimiy suhbatni davom ettirib, uslubiy innovatsiyalarni, shu jumladan pastisha, ironiya, parodiya va eksperimental hikoya shakllarini qo'llaydilar. O'zbek va ingliz adabiyotining postmodern davrdagi hikoya qilish amaliyotini qayta talqin qilish va shakllantirish usullarini solishtirish va qarama-qarshi qo'yish orqali ushbu maqola postmodern nasridagi mualliflik ongining o'ziga xos fazilatlarini va uslubiy yangilikni yoritib berishga harakat qiladi.

Adabiyotlar Tahlili Va Metodologiya

Postmodern adabiyotini nazariy tahlil qilishga muhim hissa Linda Xatcheonning “Postmodernizm poetikasi” (1988) asaridir. Xatcheon ushbu kitobdagi postmodern yozuvlarning o‘ziga xos xususiyati sifatida ironiya, metafiksatsiya va tarixshunoslik metafiksiyasining ahamiyatini ta’kidlaydi. Uning ta’kidlashicha, postmodern yozuvchilar tarixiy haqiqatni fantastika bilan maqsadli ravishda bog’laydilar, bu esa o’quvchilarga hikoya tuzilmalarini talqin qilishda faol ishtirok etish imkonini beradi. Uning g’oyalari postmodern nasrining hikoyaviy ixtiroligi va mualliflik ongini o’rganish uchun muhim asos bo’lib xizmat qiladi.

Postmodern qissa poetikasi Brayan Makxeylning “Postmodernistik fantastika” (1987) nomli asosiy asari mavzusidir. MakXeylning ta’kidlashicha, postmodernizm o’z e’tiborini ontologik masalalarga qaratadi, voqelik, mavjudlik va borliqning mohiyatini shubha ostiga qo’yadi, holbuki modernistik adabiyot birinchi navbatda gnoseologik savollarga javob beradi. U postmodern fantastikaning belgilovchi xususiyatlarini hikoyaning parchalanishi, intertekstualligi va o’ynoqiligi deb belgilaydi. Makxeyl tezisi O‘zbekiston va Angliyada yozilgan postmodern nasriy asarlarni solishtirishda ayniqsa qo’l keladi.

2005 yilda nashr etilgan “Hozirgi o‘zbek nasri poetikasi” monografiyasida Sh. Shomuhamedov o‘zbek adabiyotini puxta o’rganishni taklif qiladi. Tadqiqotchi postmodern tendentsiyalarning kuchayishiga urg‘u berib, 20-asr oxiri va 21-asr boshlarida o‘zbek yozuvining rivojlanish bosqichlarini ko’rib chiqadi. U o‘zbek mualliflari kinoya, metafiktika va simbolizm kabi xalqaro postmodern adabiy vositalarni o‘zlashtirgan holda o‘z mamlakatining adabiy an’analarini qanday saqlab qolganiga qaraydi. Shomuhamedovning tadqiqotlari postmodern stilistik uslublar qayerda joylashganligi haqida hal qiluvchi ma’lumot beradi.

N. Karimov (2011) ham hozirgi o‘zbek yozuvida mualliflik ongini va hikoya shaklini o’rganish orqali bu mavzuga o‘z hissasini qo’shmoqda. Karimov o‘zbek mualliflari postmodern uslublardan, jumladan, turli hikoya nuqtai nazaridan, sub’yektiv nuqtai nazardan, metafora tilidan va matnlararo murojaatlardan qanday foydalanishini o‘zining “O‘zbek badiiy adabiyotida mualliflik ongi va hikoyaviy innovatsiya” asarida ko’rib chiqadi. Uning tadqiqoti postmodern inglizcha matnlardagi solishtirma naqshlarni tahlil qilish uchun foydali mezon taklif qiladi.

Ihob Hassan (1987) o‘zining “Postmodern burilish” kitobida postmodern adabiyoti va madaniyatining umumiy belgilari va estetik qoidalarini sanab o‘tadi va tasniflaydi. Muhim postmodern unsurlar, jumladan pastish, parchalanish, ochiq hikoyalar, ironiya va hazil poetikasi Hasan tomonidan yoritilgan. Qiyosiy tadqiqotchilar o‘zbek va ingliz nasrining postmodern

tendentsiyalari o'rtasidagi o'xshashlik va madaniy farqlarni uning nazariy asosiga ko'ra topishlari mumkin [1].

Va nihoyat, Patricia Waugh (1984) "Metafiction: Theory and Practice of O'z-o'zini anglagan fantastika nazariyasi va amaliyoti" asarida postmodern yozuvda metafantastik qurilmalar va muallifning o'zini o'zi anglash funktsiyasini o'rganadi. U metafantastikaning yozish jarayonining o'ziga qanday urg'u berishini va haqiqat va fantastika o'rtasidagi chegarani chigallashtirishni o'rganadi. Vog tadqiqoti postmodern o'zbek va ingliz badiiy adabiyotidagi stilistik yutuqlar va mualliflik ongini tahlil qilish uchun nihoyatda o'rinli.

Metodologiya

Qiyosiy adabiy tahlil usulidan foydalangan holda ushbu tadqiqot o'zbek va ingliz nasriy asarlarida postmodern uslubiy taraqqiyot va mualliflik ongining qanday namoyon bo'lishini o'rganadi. Ikki xil madaniy va lingvistik kontekstda postmodern adabiyotiga xos bo'lgan hikoya qilish strategiyalari va stilistik elementlarni o'rganish uchun tadqiqot ham strukturaviy-matn tahlilini, ham tematik tahlilni o'z ichiga oladi.

Birinchidan, postmodernizmning nazariy asoslari tasviriy-tahliliy yondashuv yordamida, taniqli o'zbek adabiyotshunos olimlari, jumladan, Sh. Shomuhamedov va N. Karimov, shuningdek, Linda Xatcheon, Brayan MakXeyl, Ihab Hassan va Patrisiya Vo. Ularning nazariyalari postmodern nasrning matnlalarolik, parchalanish, pastisha, ko'plab hikoyaviy istiqbollar, metafiksiatsiya va tarixshunoslik metafiksiyasi kabi muhim xususiyatlarini tan olish uchun konseptual asos bo'ldi.

Ikkinchidan, taniqli postmodern o'zbek va ingliz mualliflarining adabiy asarlari to'plami qiyosiy yondashuvga tortildi. Isajon Sulton va Ulug'bek Hamdam asarlari o'zbek kontekstida mualliflik ongini ifodalash va postmodern hikoya usullaridan foydalanishi nuqtai nazaridan tahlil qilindi. Shunga o'xshash hikoya qilish usullari ingliz an'analarda Salmon Rushdie, Julian Barnes va Jon Faulz kabi mualliflarning asarlarida ko'rib chiqilgan. Muallifning o'zini o'zi anglash misollarini topish, istehzoli uzoqlashish, hikoyaning parchalanishi va ontologik shubha matnshunoslikning asosiy maqsadi edi. Har bir adabiy madaniyatning postmodern taktikalarni moslashtirishi va integratsiyalashuvi an'anaviy hikoya tuzilmalarini buzish va matnlaro murojaatlardan foydalanishni batafsil tekshirish orqali ko'rsatildi.

Nihoyat, postmodern rivoyat strategiyalarining namoyon bo'lishi hamda o'zbek va ingliz nasrida muallif ovozi joylashuvidagi o'xshashlik va madaniy o'ziga xosliklarni aniqlash uchun ikkala korpusning xulosalari solishtirildi va talqin qilindi. Natijalar global postmodern tendentsiyalarning

milliy adabiy an'analar bilan o'zaro ta'sirini kengroq tushunishga hissa qo'shishga qaratilgan.

Natijalar Va Muhokama

O'zbekiston va Angliyada postmodern nasrini taqqoslash natijasida bir qancha muhim xulosalar paydo bo'ldi:

O'zbekiston va Angliyaning postmodern yozuvchilari an'anaviy rivoyat doiralari faol qarshi chiqishmoqda. Badiiy va voqelik o'rtasidagi chegara ingliz adabiyotida Salmon Rushdi va Jon Faulz kabi mualliflar tomonidan metafantastika, hikoyaning parchalanishi va ko'p qatlamli hikoyalar yordamida xiralashgan.

Xuddi shunday strategiyalardan Isojon Sulton, Ulug'bek Hamdam kabi yozuvchilar o'zbek adabiyotida metafizik g'oyalar, ramziy obrazlar, intertekstuallik orqali qo'llanadi.

Ikkala an'ana ham muallif va o'quvchining bevosita aloqasini va muallifning o'zini o'zi anglashini namoyish etadi. Jon Faulzning "Frantsuz leytenantining ayoli" asarida ko'rsatilganidek, ingliz postmodern fantastikasiga hikoya qiluvchining aralashuvi keng tarqalgan. Xuddi shunday muallif sharhini Ulug'bek Hamdamning o'zbek nasriy asarlarida ham uchratish mumkin bo'lib, muallif matn ichida adabiyot, jamiyat va hayotga oid falsafiy fikrlarni taqdim etadi.

Ikkala adabiy kontekstda ham umumiy stilistik element tarixshunoslik metafiksiyasidan foydalanishdir. Isajon Sultonning revizionistik hikoyalarida ham, Salmon Rushdining "Yarim tun bolalari"da ham tarixiy voqealarni qayta talqin qilishda kinoya, metafora va sub'ektiv qarashlardan foydalaniladi. Parchalangan hikoyalar orqali bu yozuvlar muqobil istiqbollarni taqdim etadi va rasmiy tarixiy rivoyatlarga qarshi kurashadi.

Madaniyatlar o'rtasidagi mavzu yo'nalishidagi farqlar ham qayd etildi. Ingliz postmodern nasrida metafizik qarama-qarshiliklar va ontologik noaniqlik tez-tez uchraydi. O'zbek postmodern tili global postmodern yondashuvlarni o'zlashtirganiga qaramay, ko'pincha tarixiy xotira, axloqiy tamoyillar va milliy o'ziga xoslik bilan mustahkam aloqada.

Muhokama

Tadqiqot natijalari postmodern poetikaning madaniy tafovutlarga mos kelishini o'zbek yozuvchilarining jahon miqyosida postmodern hikoya qilish strategiyalarini qanday qabul qilgani va o'zgartirganligini ko'rsatib beradi. Intertekstuallik, metafiksatsiya, ironiya va parchalangan hikoya tuzilmalari kabi fundamental strategiyalar keng tarqalgan bo'lsa-da, ularning tematik qo'llanilishi aniq madaniy tashvishlarni aks ettiradi. Ontologik noaniqlik va engil hikoya eksperimentlari ingliz postmodern fantastikasida keng tarqalgan mavzulardir. Mualliflar ko'pincha o'quvchining voqelik haqidagi tushunchasini

shubha ostiga qo'yadi, hikoya qilish an'alarini buzadi va maqsadli ravishda savollarni javobsiz qoldiradi. Bu relyativizm va postmodern skeptitsizm bilan kattaroq G'arb falsafiy muammosini ko'rsatadi.

Boshqa tomondan, uslubiy o'xshashliklarga qaramay, o'zbek postmodern tili milliy, ma'naviy va axloqiy masalalarni o'rganishda ushbu strategiyalardan foydalanadi. Isajon Sulton va Ulug'bek Hamdam kabi mualliflar O'zbekistonning madaniy o'tmishi va mustaqillikdan keyingi o'ziga xoslik qurilishini aks ettiruvchi doirada postmodern unsurlarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, buyuk tarixiy rivoyatlarga qarshi chiqishga umumiy postmodern moyillik ikkala adabiy an'anada ham tarixshunoslik metafiksiyasidan foydalanishda namoyon bo'ladi. Lekin mavzular, allegoriyalar va tarixiy sozlamalar boshqacha; O'zbek yozuvchilari jamoaviy xotira, milliy ong va ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar bilan shug'ullanadilar, ingliz yozuvchilari esa ko'pincha mustamlakachilik o'tmishi va shaxsiy ekzistensial masalalarga e'tibor qaratadilar. Bu natijalar shundan dalolat beradiki, postmodern nasrining falsafiy va tematik mazmuni global stilistik tendentsiyalarni namoyon etsa ham, mintaqaviy madaniy an'analarda mustahkam o'rin tutadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ushbu qiyosiy tahlil o'zbek va ingliz tillarida yozilgan postmodern nasrida metafiksatsiya, intertekstuallik, hikoya parchalanishi va muallifning o'zini o'zi anglash kabi muhim stilistik elementlar qanchalik muhimligini ko'rsatadi. Ikkala an'ana ham ushbu global postmodern taktikalardan foydalansa-da, ularning qo'llanilishi tarixiy va madaniy muhitga qarab farq qiladi. G'arbdagi kattaroq postmodern masalalarni aks ettirgan holda, ingliz postmodern fantastikasi ko'pincha ontologik noaniqlik va hikoyaning ixtiroligini ta'kidlaydi. Boshqa tomondan, postsovet O'zbekistonining madaniy muhitiga asoslangan o'zbek postmodern yozuvi milliy o'zlik, jamoaviy xotira va axloqiy masalalarni o'rganish uchun ushbu strategiyalardan foydalanadi. Ikkala janrda ham tez-tez uchraydigan usul tarixshunoslik metafiksiyasi bo'lib, unda yozuvchilar tarixiy rivoyatlarga qarshi kurashish uchun sub'ektiv, parchalangan hikoyalardan foydalanadilar. Madaniy va tarixiy urg'u turlicha bo'lsa-da, postmodern usullarni mintaqaviy urf-odatlariga qanday moslashtirish mumkinligini ko'rsatadi. Barchasini hisobga olgan holda, ushbu tadqiqot postmodern adabiyoti madaniy tafovutlarni bartaraf etish bilan birga har bir adabiy uslubning o'ziga xos masalalarini aks ettirishini ko'rsatadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Hassan, Ihab. The Postmodern Turn. University of Minnesota Press, 1987.

2. Hutcheon, Linda. *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. Routledge, 1988.
3. Karimov, N. *Authorial Consciousness and Narrative Innovation in Uzbek Fiction*. Tashkent University Press, 2011.
4. McHale, Brian. *Postmodernist Fiction*. Routledge, 1987.
5. Shomuhamedov, Sh. *The Poetics of Contemporary Uzbek Prose*. Adabiyot, 2005.